

Narrativ analys och identitetsforskning

av

Alexa Robertson

Många samhällsvetare anser att identiteten är diskursberoende. Forskning som bygger på detta synsätt utgår följaktligen från att företeelser som kollektiv identitet är sociala konstruktioner. Om diskursen ses utifrån Foucaults teorier, tänker man sig att dessa konstruktioner återskapas inte bara muntligen utan även genom politiska, institutionella och vardagliga beteendemönster. Utmaningen för identitetsforskare ligger i att utveckla analytiska instrument som gör det möjligt att urskilja dessa mönster, genom vilka åsikter om nationell identitet uppstår, och att förklara hur de fungerar. Man kan säga att utmaningen ligger i att förklara deras makt. Detta är både fascinerande och frustrerande eftersom mönstren lätt döljs av det som kallas "naturalisering" (Hall 1980:204).

Vardagligheten blir i sig själv ett hinder för att förstå hur beteendemönstren fungerar och förhåller sig till varandra, eftersom de betydelsesystem genom vilka identiteter upprätthålls tas för givna i så stor utsträckning att de till sist förefaller helt naturliga, och som Barthes säger "konsumeras aningslöst" (Barthes 1993:131).

Forskare inom en rad olika discipliner har funnit att narratologin är till hjälp för att få ett analytiskt grepp om denna företeelse, som Mottier beskriver som den centrala mekanismen i det diskursiva skapandet av en identitet (Mottier 1993:3). Den narrativa analysen utgör ett redskap för att komma åt relationen mellan idéer, erfarenhet och handling, för att förstå hur identiteter skapas och återskapas i olika kontexter och över tid, och för att förklara hur saker och ting hänger ihop. Det blir möjligt att förstå varför vissa identiteter uppträder och återkommer när vi har i åtanke "att sociala identiteter sätts samman genom narration, sociala handlingar påverkas av narration och sociala processer och samspel förmedlas narrativt" (Somers 1994:621).

Det här kapitlet är tänkt att vara en introduktion till det narrativa perspektivet på identitetsstudier. Frågan om valet av metodologi kommer att angripas ur två infallsvinklar: den konceptuella (begreppet "Europa") och den empiriska (nyhetsrapportering). Därefter kommer en kort översikt över det nyvaknade intresset för narratologi inom samhällsvetenskapen. Först ska emellertid strategin bakom valet av metodologi förklaras.

I en inflytelserik text om diskurs och makt förklarar Hall att "västvärlden" är en historisk tankeskapelse snarare än en geografisk enhet (Hall 1992). Detta begrepp fungerar som redskap för att strukturera tankegångar och till exempel avgränsa det som är västerländskt från det som inte är det. Det fungerar också som en uppsättning föreställningar om hur olika samhällen, kulturer och folk är. Som jämförelsemodell hjälper det till att förklara olikheter och tillhandahåller måttstockar för utvärdering när olika samhällen rangordnas. Begreppet "västvärlden" ger med andra ord upphov till en viss typ av associationer och är därför ideologiskt. Hall menar att västvärldens självbild inte formats enbart genom interna processer, utan även genom hur den kom att representera sig själv diskursivt i förhållande till "andra".

Jag skulle vilja påstå (och är inte ensam om detta, se till exempel Delanty 1995) att "Europa" är ett liknande begrepp och att det är särskilt lämpligt som objekt för studier av identitet och diskurs. Som idé, projekt och politisk gemenskap möjlig för människor att identifiera sig med, återstår det ännu för Europa att erövra invånarnas själ och hjärta. Till och med den optimistiskaste bland europeiska federalister erkänner att det är lång väg kvar innan en varaktig europeisk identitet bildats, innan medborgarna i EU-länderna ser sig själva som "européer" snarare än som invånare i ett visst land. I samhällen som domineras av bilder och dränks i det elektroniska informationsflödet är det offentliga rum som tillhandahålls av media ett självklart forum för skapande och bekräftelse av den egna identiteten. Nyhetsrapporteringen kan anses upprepa historiska och kulturella teman som ger mening till och klarhet i ett turbulent politiskt klimat.

Den empiriska infallsvinkeln till den narrativa analysen i det här kapitlet presenteras därför genom medias skildring av Europa och av förhållandet där mellan olika aktörer, problem och händelser. Detta innebär att tanken om nyheternas informativa roll som underställd dess sociala, rituella funktion måste tas under övervägande. Med andra ord är nyheternas primära politiska uppgift inte att förse de "välinformerade medborgarna" - som man föreställer sig dem i demokratiteorier - med deras dagliga dos fakta för att de ska kunna bilda sig en politisk åsikt. I stället är deras roll att försäkra sig om att människor kan identifiera sig med den dominerande politiska gemenskap de ingår i. Forskare som intresserat sig för denna ideologiska funktion har inte bekymrat sig så mycket över det faktiska innehållet - vilka nyheterna är - som över de tekniska och symboliska formerna och strukturerna - hur nyheterna är uppbyggda (Barkin 1984, Tuchman 1976, Knight och

Dean 1982, Smith 1979, Bennett och Edelman 1985). Upprepningen av välkända teman och strävan att göra allt lättbegripligt medför att journalister arbetar som historieberättare och odlar den politiska och kulturella identiteten.

Utgångspunkten för det här kapitlet är alltså att nyhetsmaterial är en utmärkt källa att ösa ur för narrativ analys och omvänt, att en narrativ infallsvinkel kan berätta något för oss om hur vi lär oss att "känna att vi tillhör grupper och samhällen som delvis skapas i media" (Thompson 1995: 35).

Berättelser och samhällsvetenskaplig forskning

"Att tänka på ett samhälle som berättar historier för sig själv i enlighet med sitt eget omhuldade sätt att se och tro på," skriver Tambling, "är att ifrågasätta förhållandet mellan berättelser och ideologi" (Tambling 1991:3). Liksom Barthes och Hall förklarar han att berättelser skapar tänkesätt som vi accepterar som naturliga och tar för givna (ibid: 70).

Som Somers lustigt nog påpekat har begreppet "narrativ" en egen identitet: det var länge samhällsvetenskapens "epistemologiska andra" (Somers 1994: 613). Samhällsvetare såg ner på historiker som använde sig av "bara berättelser" snarare än att utveckla noggranna metodologier, och ställde Teorin mot Beskrivningen.

Under de senaste decennierna förefaller rollerna ha blivit ombytta. Historikerna kom att överge det narrativa medan forskare inom en rad discipliner, såsom psykologi, antropologi, genusvetenskap, juridik, sociologi, sociolingvistik, pedagogik och medicin, började omskapa begreppet "narrativ" inom ramen för deras eget område.

På senare tid har även statsvetare tagit upp intresset för berättelser. Även om termen bereddes på 1970-talet av forskare som Bakhtin, Barthes och Ricœur spåras ofta vändningen till en artikel publicerad 1984, i vilken Walter Fisher hävdade att folk borde ses som "berättande varelser" snarare än som rationella aktörer i enlighet med det traditionella västerländska tänkesättet (Fisher 1984). Som Whitebrook förklarar det hela har individen, enligt den liberala tanken identiteten av en självständig, rationell väljare. Homo narrans identitet som den uppfattas inom diskursteorin är däremot en samhällsprodukt. Det är en "framförhandlad" identitet som är politiskt beroende av ett politiskt styre (Whitebrook 2001: 7-8).

Berättelseforskning i enlighet med denna identitetssyn utförs på två plan. Det första innefattar användningen av berättelsen för att föra forskningen framåt, d v s historieberättandet som analysredskap. Detta är fallet med vissa nya politiska teorier. Arbete utfört av bland andra Richard Rorty, Alasdair MacIntyre, Charles Taylor och Martha Nussbaum har fått som resultat att "berättelse", "historia" och "historieberättande" blivit vanlig terminologi inom disciplinen. Ett nytt intresse har även väckts för Hanna Arendt, som var övertygad om att politisk teori bäst kunde förstås som en sorts historieberättande (Whitebrook 2001: 11-12).

Det andra planet (på vilket mycket av det här kapitlet utspelar sig) ser berättelser som ett fenomen värdigt en intellektuell analys eftersom de ger oss insikt om makt, politisk handling/passivitet, tillhörighet och legitimitet. Den typen av analys utmärks av sin tolkande natur. Sociologer och antropologer som ofta använder djupintervjuer eller fokuserar på gruppdiskussioner som text, tycker att det narrativa angreppssättet är användbart vid studier av problem som ojämlikhet mellan könen eller rasförtryck, eftersom dessa återfinns bland det Riessman kallar "maktutövning" som kan tas för given. "Eftersom angreppssättet framhäver mänsklig inverkan och föreställning", tillägger hon, "lämpar det sig för studier av subjektivitet och identitet" (Riessman 1993:5).

Studiet av berättelser är studiet av gränssnittet mellan det sociala och det politiska. Identiteten bygger på en förståelse av vår plats i världen och i sista hand berör sådana försök till förståelse om hur mening konstrueras utifrån en social kontext. Som Mumby förklarar sker det inte i ett politiskt vacuum. Mening skapas i ett sammanhang av vissa maktkonstellationer och politiska intressen, och ansträngningar för att slå fast vissa betydelser är alltid politiska. Därför är det viktigt att förstå dessa ansträngningar och "utveckla en insikt om hur vi som medlemmar av särskilda sociala grupperingar har lättare för att acceptera vissa "verkligheter" än andra och ibland blir tillfångatagna av dessa verkligheter" (Mumby 1993: 6-7). På liknande sätt hävdar Somers, utifrån det faktum att de olika sorters berättelser folk använder för att förstå sin situation alltid kommer att vara en empiriska snarare än förutsägbara, att det är av grundläggande betydelse att vi redogör för dem snarare än att bara anta eller ta för givet (1994: 630).

Berättelserna i nyhetsinslag ger ett utmärkt underlag för förklaringar eftersom de i större utsträckning än andra sorters historier som cirkulerar i den offentliga sfären utger sig för att återge nedslag i verkligheten.

Nyhetsberättande som föremål för empirisk analys

Det narrativa beskrivs i de flesta definitioner som (åter)berättande av eller redogörande för en rad händelser. Labov och Waletzky (1967) har påvisat sex beståndsdelar som ingår i berättelsens struktur. I den inledande översikten (Abstract) summeras huvudhandlingen och berättelsens poäng. En historieberättare använder den i början för att förekomma två frågor: vad handlar det om och varför återges historien? I bakgrundsteckningen (Orientation) skildras miljön och vem som är med, när och var det utspelar sig samt berättelsens utgångspunkt eller handling. Händelseförloppet (Complicating Action) är den centrala delen av själva berättelsen och besvarar frågan om vad som hände (sedan)? Utvärderingen (Evaluation) besvarar frågan "vad då, då?". En rad satsar utan mål och riktning är inte en berättelse. En berättelse har en poäng och berättarens främsta avsikt är att rättfärdiga värdet hos sin berättelse och bevisa varför just dessa händelser är viktiga att redogöra för. Upplösningen (Resolution) är det som avslutade händelseförloppet. Slutligen avrundas många berättelser med en återkoppling (Coda) – "och det var det det". Den avslutar handlingen och för tillbaka samtalet till nutid från berättelsens tidsperspektiv.

Bell (1994) har modifierat systemet för att det ska kunna användas till nyhetsreportage. Den inledande översikten kallas för ingress (där rubriken anses vara en inledande översikt till den inledande översikten). Inriktningen är den klassiska journalistikens "vem, vad, när, var och varför". Utvärderingen för nyheter skiljer sig från den av andra berättelser eftersom nyheten snarare brukar vara en följetong än en novell och ofta slutar i tomma luften. Vad gäller slutvinjetten återfinns den bara i form av avannonseringen av nyhetssändningen (Bell 1994: 103-107).

Nyhetsinslag skiljer sig från andra berättelser även i andra hänseenden. Många definitioner inriktade på analysen av skönlitteratur understryker raden av händelser som rullas upp och deras lineära eller kronologiska karaktär. Inom skönlitteraturen har berättelserna en början och ett slut. Den här beskrivningen passar inte riktigt in på nyheter. Deras väsen fångas bättre av Martin Gray (1992) när han säger att skapandet av en berättelse innebär ett aktivt val av händelser för att antyda ett förhållande dem emellan.

I många medieanalyser är termerna "berättelse", "tema" och "ramberättelse" fritt utbytbara. Gitlin skulle till exempel mycket väl kunna beskriva de grundläggande ingredienserna i en berättelse som den definierats av Gray eller Fowler (som säger att berättandet är att etablera någon slags förbindelse mellan de återgivna händelserna), när han definierar "medias valutrymme/ramar" som

principer för urval, betoning och presentation som utgörs av små underförstådda teorier om vad som finns, vad som händer och vad som spelar någon roll... (Gitlin 1980: 7)

Medan forskare som Barthes och Bruner (1991) hävdar att det inte är någon skillnad på berättelse och diskurs, finner jag det mer användbart att se berättelsen som en möjlig form av diskurs, i likhet med Mottier (1999: 4). Med berättelse menas i det här kapitlet helt enkelt historien som återges i en viss nyhetsrapportering. En sådan berättelse kan innehålla ett eller flera teman. Berättelser i den här meningen kan i stort sett skiljas från medias valutrymme/ramar genom associationerna de väcker. Föreställningen om en ram för tankarna till något statiskt som inramar en stillbild medan en berättelse per definition måste ha en berättare som aktivt förtäljer en historia. Jag har funnit att Jencks metafor om det "påhittade museet" är särskilt användbar för att föreställa sig nyhetsberättarna. Den syftar på ett museum som blir allt fullare av högar av mediaprodukter som folk försöker få ut något meningsfullt ur. I museet axlar journalisten rollen som intendent som arrangerar föremålen på olika sätt för att fånga olika grupper och individers uppmärksamhet (Bondebjerg 1992).

Det förefaller som om berättelser har två kontrasterande drag: strukturer (som är påtagliga och inom räckhåll för en kvantitativ analys) och innebörd (som i stor utsträckning är ogripbar och mer undflyende). Många av de narrativa analyser av nyheter som utfördes under senare delen av 70-talet och hela 80-talet underströk det förstnämnda draget och inbegrep kvantifiering av på det hela taget ytliga drag hos nyhetsrapporteringen. Smith var till exempel intresserad av de "mytiska elementen" hos televisionen och analyserade tjugo nyhetssändningar, som på vardagar sändes i USA, för att undersöka möjligheten att tevenyheter är "medvetet eller omedvetet strukturerade utifrån en begränsad repertoar av oföränderliga, förutsägbara berättelser" (Smith 1979: 75). I ett försök

att empiriskt undersöka Boorstins anmärkning om att media lyfter fram händelser som inte är spontana utan snarare planerade för ändamålet att de ska rapporteras, så kallade "pseudohändelser", delade Smith in nyhetshändelserna i sin korpus i fyra kategorier: spontana händelser, kommentarer till spontana händelser, planerade händelser och kommentarer till planerade händelser. Han kom fram till att planerade händelser och kommentarerna till dessa utgjorde nästan 70 procent av alla rapporterade händelser.

Men det är möjligt att få insikt om nyhetsberättelser genom att ge akt på de underliggande meningarna i nyhetstext liksom strukturerna de är inneslutna i. Journalister är socialt anpassade till ett visst land eller nationell kultur och till en viss arbetsplats. Man kan tänka sig att de utformar nyheterna på ett sätt som verkar vettigt för deras landsmän, både medvetet, som leverantörer av mediaöverförd kultur, och omedvetet, som invånare i samma kultur. Historierna som berättas i kvällssändningarna är intressanta i den mån tevenyheterna spelar på/lever upp till sina språkliga, sociala eller historiska förutsättningar på ett aktivt och kreativt sätt snarare än att bara återspegla dem (Hartley 1982: 7). Att nyheterna "skapar" snarare än återspeglar verkligheten är uppenbart när två BBC-reportrar talar om sina erfarenheter från bevakningen av Gulfkriget.

Alltid när vi filmar något, filmar vi något vi vet om. Hur vi vill filma det, vad vi är förberedda på att se, vad vi tror kommer att sändas... Jag filmade den [den irakiska arméns reträtt] som jag skulle ha filmat vilken nyhetshändelse som helst [...] Jag producerade material som passade för sändning snarare än att tänka över vad som verkligen fanns där.¹

Metodologi: att tillämpa narrativ analys på tevenyheter

Medan analysen av vad journalisterna valt att rapportera utgår från en faktiskt värld varifrån nyhetshändelser strömmar in och journalisterna skummar av de saftigare händelserna och buteljerar dem för offentlig konsumtion, antar den narrativa inställningen, inspirerad av semiotiken, att det inte kan existera en faktisk värld utan "de begreppsliga ramar i och genom vilka verkligheten är tillgänglig för oss" (Bignell 1996).

Dessa begreppsliga ramar bygger på jämförelser. Ett givet begrepp är inte något naturligt som återspeglar verkliga egenskaper hos "den stora vida världen", utan något som

antar mening och definition i förhållande till andra begrepp. Som Saussure formulerade det: deras "exaktaste egenskap ligger i att vara det andra inte är."² I nyhets-sammanhang får ett begrepp som "västvärlden" betydelse när det ställs mot "orienten", "tredje världen" eller, förr i tiden, "Warszawapakten".

Begrepp är därför bara meningsfulla när de befinner sig i en social kontext och används på ett sätt som accepteras av konventionerna för kontexten. När kontexten förändras får begreppen en annan innebörd. Detta påvisar nödvändigheten av att anta ett diakroniskt förhållningssätt som komplement till den fallstudiestrategi som är så vanlig inom mediaforskningen.

För kritiska mediateoretiker är det intressanta hos vissa begrepp deras mångsidighet. Begreppen ses som en arena där olika sociala krafter kämpar för att fastställa betydelsen hos vart och ett av dem (Hartley 1982; Hall 1980; Fiske 1987; Stevenson 1995). Hartley påpekar till exempel att ordet demokrati från början var ett skrämselford synonymt med mobb på 1500-talet. Detta på grund av Hobbes och andra monarkisters ansträngningar för att begreppet skulle anta en negativ definition. På liknande sätt kan begreppet "Europa" uppfattas som ett mångfasetterat slagfält. Det har utvecklats till ett hurra-ord i vissa europeiska nyhetsdiskurser (t ex Euronews, tyska), medan det förblivit ett skrämselford i andra (t ex brittiska) och underligt skiftande i svenska diskurser. Narrativ analys är ett sätt att demaskera det påstått oundvikliga eller naturliga i att se Europa som förutbestämt att bli till exempel en gemensam marknad eller ett kulturellt område. Eller det omvända, som en artificiell tankeskapelse en önation med tydlig, egen kultur aldrig kan bli en organisk del av, och den djupt politiska egenskapen hos sådana mönster.

Betydelsen i berättande nyhetsmaterial tros bygga på tre nivåer: den denotativa, den konnotativa och den mytologiska (Manning och Cullum-Swan 1994: 466). En nyhetsbild av folk som hamrar på Berlinmuren denoterar raserandet av en betongkonstruktion som stod i en tysk stad i årtionden. Den denotativa betydelsen hos ett ord eller ett begrepp anses generellt sett vara relativt rotfast. I konnotationen återfinns däremot kommunikationens sociala dimension – och dess identitetsodlande egenskaper (Turner 1994: 121). Konnotationen multiplicerar tecknen tills de når en innebördens "sekundära ordning" enligt Barthes. Sålunda kan samma nyhetsbild av en mur som rivs konnotera

¹ Susan Stein och Ian Pritchard, intervjuade i BBC-dokumentären "The Eye of the Storm".

² Ferdinand D Saussure (1974),

slutet på det kalla kriget som delade Väst- och Östeuropa och/eller folkviljans triumf över rigida strukturer. Antingen som ett resultat av den samlade effekten hos en sekvens, eller av antydd jämförelse med icke-existerande alternativ, utnyttjar konnotationen våra förväntningar på vad som kunde ha valts för att jämföra med det som verkligen visas (Hartley 1982: 26-7). Med andra ord spelar konnotationen, särskilt i tevetexter, på tittarnas tendens att "fylla i luckorna" med budskap de redan har.

Tecken och deras konnotationer förs samman i det som efter Barthes kallats "myt". Det syftar på hur texter struktureras för att ge särskilda meddelanden till tittaren, meddelanden som garanterar att vissa sätt att betrakta begrepp förefaller vara naturliga. Den utmärkande egenskapen för en myt är att den förefaller vara helt och hållet sann snarare än bara en av en rad olika, möjliga budskap. Den ger "en möjlighet i evigheten" och gör politiska och historiska avsikter oskyldiga genom att ge dem "en tydlighet som inte är ett resultat av en förklaring utan av ett konstaterande" (Barthes 1970: 241-2).

Narrativ nyhetsanalys har till syvende och sist med sådant skapande av myter att göra (Elliot, Murdoch och Schlesinger (1986), Fiske (1987), Jensen (1995), Knight och Dean (1982), Smith (1979)). Texterna läses därför på ett sätt som tillåter att man ser hur deras strukturer kan tänkas framföra vissa budskap men inte andra. Analysen ställer frågor som huruvida – och i så fall varför – vissa bilder, förklaringar och resultat verkar "naturligare" än andra.

Hur noggrant den än utförs kan analysen aldrig säga något om hur tittarna verkligen uppfattar nyhetsinslagen. Ny forskning om perception understryker att en studie är ofullständig om den inte beaktar hur tittare tolkar tevenyheter i praktiken. Icke desto mindre ligger det, som Boyd-Barrett tröstande påpekar, ett värde i att fastställa vilken sorts texter media förser tittarna med för att läsas på deras olika sätt (Boyd-Barrett 1994: 29). Poängen med narrativ analys som den presenteras här är sålunda att utforska parametrarna hos det "betydelsefält" som motsvarar väggarna runt det påhittade museet som beskrevs tidigare. Det är inte säkert att alla museibesökare kommer att lägga märke till eller förstå alla föremål som är utställda – faktum är att de garanterat inte kommer att göra det – men de kommer inte att se vad som inte visas upp och de kommer inte att kunna komma ihåg vad de inte sett.

En förståelse för nyheters narrativa funktion kräver att man uppmärksammar de delar i rapporterna som skapar mening och detta måste anses vara den "kvalitativa" analysens

uppgift. Men med rätt metod är det även möjligt att urskilja mönster i en stor mängd empiriskt material. Av den anledningen och eftersom respekt för materialet kräver att man inte förlorar dess grundläggande egenskap av masskommunikation ur sikte, kan en avsevärd mängd kvantifiering av ytliga drag vara användbar i den här typen av analys.

För att systematisera undersökningen kan ett frågeformulär användas, som inkluderar de grundläggande frågor som bör ställas om varje nyhetstext i korpusen. Bra frågeformulär bygger på intuition och första intryck av materialet, uppmärksamhet på frågorna som styr forskningen, men också på de insikter som framkommit i tidigare studier av nyhetsmaterial (till exempel Smith 1979).

Nyhetsinnehållets karaktär

Smith och Boorstins test för förekomsten av "raka nyheter" i motsats till berättelser kan tillämpas genom att man frågar vilka av följande kategorier varje nyhet i en korpus stämmer överens med:

- a) en oplanerad händelse som ägde rum för max 24 timmar sedan (till exempel en bomb, en terroristattack eller en naturkatastrof)
 - b) en planerad händelse som ägde rum för max 24 timmar sedan (till exempel ett möte, ett val, ett tal av påven eller en begravning)
 - c) en aktuell (som skett inom de senaste 24 timmarna) vändning i en pågående process (till exempel resultaten av dagens fredssamtal i Paris, tjänstemän säger att dödsiffrorna i en epidemi som rasat i två månader har nått en viss nivå, en ballongflygare når Europa under sin jordenruntflygning)
 - d) en pågående process eller utveckling utan aktuell vinkling (till exempel att Ryssland utvecklat en ny missil, grisar på franska gårdar behandlas väl)
 - e) en kommentar till aktuella händelser (till exempel att Storbritanniens inrikesminister säger att han inte avgår trots att sonen anhallits för droginnehav tidigare i veckan)
 - f) en kommentar till en pågående process (till exempel att EU säger att miljöförstörelsen i Tjeckien måste bekämpas eller att John Major säger att fredssamtalen på Nordirland nått en kritisk punkt)
 - g) inget av ovanstående (till exempel att både svenskar och ryssar tycker om bra deckare).
- Av dessa utgör bara kategori (a) riktiga, "raka" nyheter i motsats till "pseudohändelser" även om jag är beredd att inkludera kategorierna (b) och (c) också. Kategori (c), som

inbegriper "långdragna politiska dramman som hoppar från en kris till en annan" enligt Bennett och Edelman (1985: 157), borde ge information om nyhetsrapporteringens följetongskaraktär. Finns det en hög frekvens av sådana händelser blir de ofta återkommande påståendena om att det politiska skådespelet är fragmentariskt – om att en händelse tas upp för att genast ersättas av en ny – problematiska. En hög frekvens av händelser som passar in i kategorierna (d) till (f) ger trovärdighet till Bennett och Edelmanns påstående att "vardagsberättelserna [som de framställs i nyheterna] ger uttryck åt sociala eliters sanningar och deras publik" genom ytterst selektiva intryck av verkligheten (ibid: 158).

Kontext och roller

Ett sätt att fastställa detta är genom att uppmärksamma i vilken kontext berättelser om Europa utspelar sig. Är "Europa" något man kan hitta i konferensrummen i Bryssel och Strasbourg eller i de "vanliga" européernas hem och på deras arbetsplatser? Är det en arena för väpnad konflikt, naturkatastrofer eller kultur? Är det historien om "inrikes-" eller "utrikespolitik"; angår Europa parlamentet eller marknaden? En annan användbar fråga rör vem som ingår i europarapporteringen. Vem framträder i nyhetsinslagen och vilken funktion har denne (t ex i egenskap av privatperson, tjänsteman eller något annat)?

Vinkling

Vissa frågor kan ställas för att fastställa ur vilka perspektiv eller från vilka strategiska platser berättelser om Europa framförs. Är reportern "allvetande", står han eller hon till exempel över en dispyt mellan två parter eller kommenterar han eller hon vad som utspelar sig i en beslutsfattares huvud? Eller är han eller hon engagerad och tar till synes ställning för den ena eller andra sidan? Skildras nyheten om en översvämning av den lokala befolkningen eller av reportern? Är den ena sidan i en konflikt osynlig och oskildrad? Och var befinner sig tittaren bland allt detta? Finns vi mitt i en folksamling eller ser vi en demonstration från en strategisk plats, till exempel ett avlägset hustak? Betraktar vi aktörerna genom ett fönster eller ett staket eller får vi följa med in i deras hem där de diskuterar den aktuella frågan? Är vi opartiska observatörer som får information "bara för att vi ska veta", eller blir vi ombedda att reagera på de rapporterade händelserna på något sätt, om inte genom handling så åtminstone genom att känna något?

Symboler, teman, fabula

När man ställer sådana frågor om mediatext till flera personer brukar det resultera i tämligen hög samstämmighet. Andra frågor ger mindre tillförlitliga resultat, men är icke desto mindre användbara för att få fram nyhetstexternas betydelsebildande egenskaper. De utforskar texternas pedagogiska och dramatiska drag, med andra ord deras essentiella, narrativa egenskaper. Den första frågan är om det finns någon tydlig anspelning på föremål, händelser eller handlingar från kamerans sida eller i reporterns ordval, som kan tänkas ha ett symboliskt värde och vilken funktion dessa skulle kunna ha. Den andra frågan rör textens semiotiska kombinationer och inriktar sig på huruvida det finns uppenbara motsatspar närvarande (som katolik/protestant, aggressiva ledare/fredsälskande bybor eller öst/väst). Den tredje och sista frågan behandlar nyhetshändelsens tema. Den lyder helt enkelt: Vad handlar den här nyheten om? Vilken berättelse återges?

Europeiska berättelser

En tidigare publicerad studie (Robertson 1999) visar att det finns avsevärda skillnader i de skildringar som media i olika länder återger om Europa. En tydlig likhet är dock att få av nyhetsinslagen som rör Europa behandlar "raka" nyheter; det är vanligt att de stämmer överens med Smiths och Boorstins ovan nämnda test. Tabell 1 visar fördelningen av europyheter som sänts under en tvåmånadersperiod av ett företag i Storbritannien som gör nyhetsinslag för en internationell publik och ett svenskt program som gör nyhetsinslag för den inhemska publiken. I tabellen framgår det att mängden "icke-berättande" nyheter är ganska låg.

Tabell 1. Fördelningen av nyheter i *BBC World News* och den svenska televisionens *Rapport*, lördagar, januari och november 1998, indelat efter ämnestyp.

Ämnestyp	BBC World	Rapport	Totalt
oplanerad händelse	17	20	37
planerad händelse	34	23	57

aktuell vändning i en pågående händelse	27	20	47
berättelse utan aktuell vinkling	11	26	37
kommentar till aktuella händelser	7	7	14
kommentar till en pågående händelse	12	12	24
inget av ovanstående	0	3	3
Summa	108	111	219

Som framgår av tabell 1 utgör bara knappt 17 procent av inslagen, eller 37 av 219, i de analyserade sändningarna vad som kan betecknas "raka" nyheter. Vill man tolka siffrorna på ett generösare sätt uppgår de första tre kategorierna till 141 stycken, eller 64 procent av händelserna. Detta innebär emellertid att åtminstone en tredjedel skulle anses vara "pseudohändelser" av Smith och Boorstin. Det här antyder att vardagsbevakningen av Europa innehåller en stor del berättelser, i motsats till den "rena informationen" i de raka nyheterna.

Vilken sorts svar får då frågan om i vilken kontext europabevakningen utspelar sig? I korpusen här ovan visade det sig att bilden av Europa målades upp som platsen för en olycka eller en katastrof; en protest eller ett upplopp, en gata, ett offentligt utrymme eller en officiell byggnad. "Europa" skildrades också från militäranläggningar, gator, caféer och gränsövergångar. I det svenska programmet, men inte i det brittiska, fanns Europa även hemma hos människorna. När det gäller vems angelägenhet "Europa" är toppades den tämligen långa listan av yrkesverksamma, det vill säga läkare, jurister, journalister, experter och ordningsmakten, inklusive poliskåren, medlemmar av rättsväsendet och soldater. Därefter kom regerings- och statschefer. Rollistan var intressant heterogen beroende på från vilket land sändningen kom. I *BBC World* skildrades fler demonstranter och offer medan *Rapport* hade med mer "vanligt folk", arbetare och kulturarbetare (*BBC World* hade knappt med några alls). Frågan om ur vems synvinkel händelsen återges (om den skildras av reportern eller någon medverkande i inslaget; om den återges från en isolerad och opartisk observationsplats eller ur den ena partens perspektiv på en fråga) varierar också på ett intressant sätt. Publiken tenderar att hållas på armlängds avstånd av de brittiska journalisterna som påtar sig rollen som observatörer eller åskådare. Situationen var den omvända i de svenska reportagen i analysen, vilka filmade de medverkande på närmare håll. I *Rapport* vandrar tittaren oftare över torg eller bygator, går på möte, går in i folks hem,

eller – vilket är vanligast – står bredvid reportern medan han eller hon talar med människorna som är inblandade i händelsen.

Jämförande, kvantitativ analys tar emellertid bara vår förståelse för nyhetstexternas berättande funktion en liten bit på vägen.

Närläsning

Therborn föreslår att det första steget i den identitetsutformande processen består av differentiering, vilket är en social konstruktion, av en gräns. Och "liksom andra konstruktioner har kollektiva identiteter sina arkitekter, entreprenörer och byggare" (Therborn 1995: 229). Mediaforskare som Schlesinger och Elliott har intresserat sig för den sorts symboliska system eller allmänna koder som Therborn talar om och hur dessa hjälper till att upprätthålla ett samhälles gränser. Grupper identifierar sig genom aktiva inkluderings- och exkluderingsstrategier som utnyttjar de "symboler" deras kultur tillhandahåller. Som Schlesinger ser det handlar processen inte bara om autoidentifikation utan även om heteroidentifikation: "Både hur vi definierar den Andre och hur den Andre samtidigt definierar oss är en del av det oundvikliga spelet om identitetspolitik. *Vi* definieras åtminstone till viss del genom att vi är annorlunda jämfört med *Dem*. Och *Deras* skillnad från *Oss* är beroende av att vi är det vi tror oss vara" (Schlesinger 1996: 165).

Nyhetsinslag flödar över av bevis för dessa identitetsstrategier, vilket följande två exempel från svensk teve antyder. Båda vänder sig till tittaren, det vill säga de fångar hans eller hennes uppmärksamhet genom att ställa frågor. Det är som om reportern sade: "Du där på soffan! vad tror *du* att det innebär att vara svensk nu när vi är medlemmar i EU?" Men medan det första bär spår av autoidentifikation ("hur är vi?"), är det andra ett typiskt exempel på heteroidentifikation, som säger oss något om vem "Vi" är genom att ställa "Oss" mot de mycket annorlunda "Andra".

Autoidentifikation: vad innebär det att vara svensk i en europeisk kontext?

Före EU:s regeringskonferens i Turin i mars 1996 gjorde *Aktuellt* ett långt, bitvis ironiskt, reportage om ett samhälle i norra Sverige som hade fått en kvarts miljon kronor för att ordna en studiecirkel om konferensen. Det börjar med en vintrig bild där snön blåser in

över en glest befolkad liten stad, en bild på det välbekanta Konsum, en kvinna på en sparkstötting och en lokal invånares röst som säger "Bryssel? Tja, det är rätt långt bort."

Tåget söderifrån kommer fram och reportern stiger av det. Hon knäpper sin anorak mot kylan medan en annan, lokal röst, som tillfrågas vad han tycker om EU, suckar och säger

Jag tycker det är allmänt lite dåligt. Vi har inte tyckt om EU av någon anledning, vi tycker att vi klarar oss bra utan EU. Men det kan hända att vi får ändra oss. [Reportern:] Känner du till regeringskonferensen som ska börja nu? Nej, hörnu...

Samma fråga ställs till en skäggig man bakom en disk, som skakar på huvudet. En orolig cirkelledare suckar att EU inte är populärt. I bakgrunden brister Pavarotti ut i sång medan vi ser en rulltårta skivas upp. Nu ligger fokus på en grupp äldre kvinnor som brer och äter smörgåsar, bläddrar igenom broschyrer dekorerade med EU-stjärncirkeln och erkänner att de inte förstår mycket. När vi ser dem rulla in kaffet och rynka ögonbrynen över de svåra texterna hör vi två röster i bakgrunden: Pavarottis gyllene stämma åter en gång, följd av de lägre, lokala kadenserna från en annan skäggig man – han bakom disken – som talar om slöseriet med pengar.

ABF har fått en halv miljon kronor för att ordna en studiecirkel om regeringskonferensen i Turin, får vi höra, men ingen bryr sig. Så här dags på året, suckar ledaren, är det bara naturen, jakt och snöskotrar som räknas. Den enda cirkel som lyckats dra deltagare var den i det lilla Folkets Hus där vi såg damerna dricka kaffe. En välklädd, sminkad gammal dam säger: "Det är väldigt svårt, men vi är med i EU nu, så vi måste veta vad som händer och vad man kan vänta sig." Medan hon talar ser vi en mycket svensk scen: kaffe hålls upp, ljus tänds, smörgåsar och ett enkelt träbord dukat med kaffekoppar. Inslaget har en klassisk, berättande struktur som börjar med tåget som tar oss till det lilla svenska samhället och som får sin avslutning när tåget avgår igen i slutet av reportaget, till ljudet av filmmusiken till "Local Hero – Byns hjälte".

Detta, vill jag påstå, är en synnerligen fängslande och svår polysemisk text. Det finns åtminstone tre nivåer på vilka en identitet kan spåras: den lilla, lokala nivån, långt bort från platserna där besluten fattas, bebodd av "vanliga svenskar"; landets huvudstad i söder,

bebodd av beslutsfattare och andra som är positivt inställda till EU; och det avlägsna EU:s Europa, vars existens genomsyrar reportaget, men bara uppträder som en röst i bakgrunden. Ett möjligt fjärde ställe är hos reportern som kommer från söder och rör sig mellan studiecirkeln värld och riksdagens eleganta, ärevördiga värld i Stockholm. Hon tjuvlyssnar på båda men tillhör ingendera. Det är tydligt att det görs narr av någon i inslaget. Det är mindre uppenbart vem som är föremålet för den beska humorn. Till en början verkar det som om vi ska skratta åt de okunniga lokalborna: mannen med päls hatten på sniskan, cirkelledaren som inte lyckas få ihop en grupp trots de osannolika resurser han lovats och damerna som vi misstänker träffas mer för att stilla kaffesuget än kunskapstörsten. Men när reportaget fortsätter verkar det som om det driver med experterna i Stockholm, som uppenbarligen inte vet så mycket om vad folk verkligen vet och tycker. Texten i reportaget blir ännu öppnare på slutet när, som motvikt till mannens röst i början när han erkänner att han inget vet, den äldre damen som leder studiecirkeln säger att de bara måste lära sig. Vi lämnas med två motsägelsefulla bilder: den av tåget som avgår och som var så betydelsefull i kampanjen om folkomröstningen där den symboliserade möjligheten Sverige skulle missa om det röstades mot ett medlemskap, i konflikt med filmmusiken från "Local Hero – Byns Hjalte".

Reportaget genomsyras också av ikonografi. Kameran riktas medvetet mot snö, sparkstötting, Konsum, kaffebord och studiecirkel. Svenskar kan känna igen sig inne på postkontoret som är identiskt likt hela vägen från det kalla norr till sydkusten. Pavarotti, rösten som representerar kultur i bakgrunden, kan tänkas symbolisera Europa.

Bortsett från polysemin är inslaget svårt eftersom det är vad man kan kalla ett "aktivt" eller "oavslutat" exempel. Med detta menar jag att det inbegriper ett sökande efter definitionen av ordet identitet, det frågar snarare än svarar. Hör "vi" hemma i den glest befolkade, frusna nordnorden eller betyder "vår" svenskhet (demokratiska ideal, självutveckling, laglydighet och respekt för beslut) att vi oundvikligen måste bli en del av Europa?

*Hetero-identifikation: strävar **de** verkligen efter att bli som vi?*

I ett inslag som sändes i mars 1998 ställs den rosafärgade visionen av ett utvidgat Europa, uttryckt i glödande ordalag av europeisk elit, mot en rad bilder som omisskännligen avbildar/skildrar kandidaterna till EU-medlemskap som "andra". Ledare efter ledare säger på engelska, franska och svenska hur glada de är att vara med vid det historiska ögonblick

då EU började förhandla om medlemskap med 11 länder. Som en minister säger: Europa höll åtminstone på att bli enat. Under tiden antydde bilderna som rullades upp inför tittarnas ögon att de före detta medlemmarna i Warszawapakten stod långt ifrån de nuvarande medlemmarna i unionen.

Sådant ”annorlundagörande” och sådana inkluderings- och exkluderingsstrategier kan observeras även i nyhetstexter som behandlar de utomstående i Europa snällt. Närläsning av brittiska och svenska tevetexter visar att välvilliga porträtt av särskilt en etnisk grupp – kurderna – kan få som effekt att den utesluts från den europeiska härden. Jag menar att välvilja är något annat än identifikation.

I ett typiskt inslag från *BBC World* skärps gränskontrollerna i Österrike och Frankrike som svar på vågen av kurdiska flyktingar som sveper in över Italien. Kommentatorrösten återger officiella ståndpunkter från europeiska regeringar angående problemet med att polisövervaka gränser under Schengenavtalet. Men kameran berättar en tyst och medkännande historia ur flyktingarnas synvinkel. Flyktingkvinnor och barn på båtarna, som skulle ta dem till Tyskland via Italien, möter tittarens blick, liksom den italienske polismannen som följer dem. (Italienarna, får vi höra, har agerat kontroversiellt och öppnat stora famnen för flyktingarna, till Turkiets och Italiens EU-kamraters ilska.) Reportaget slutar med upplysningen om att EU klargör att det är upp till Turkiet att hitta en politisk lösning på ”sina” problem med kurderna.

Kurdernas situation återges på ett annorlunda sätt i *Rapport*. I ett reportage efter ett telegram om att kurdiska PKK skjutit ner en turkisk militärhelikopter den 28 november 1998 (detta täcktes även av *BBC World*) skildrar *Rapport* till exempel de ”vanliga” kurderna, inte på flykt utan hemma i en by i sydöstra Turkiet. Först hamnar vi i ett samtal med advokater som representerar det kurdiska Hadep-partiet som, får vi reda på med vad Graddol skulle kalla en ”institutionell/hävdvunnen röst” (som återger okontroversiella fakta), trots att det är ett lagligt parti har råkat ut för att 9 av ledarna och 107 av medlemmarna anhållits/arresterats. Medan viss framgång uppnåtts i försöken att lösa andra långdragna konflikter som dem i Israel och Nordirland, krävs större ansträngningar för att lösa konflikten i Turkiet. Bilden tittarna får av den turkiska sidan i den här konflikten är en tom parlamentsbyggnad i vilken den enda synliga aktiviteten är en man som går nerför en spiraltrappa. Sedan följer vi med reportern till byn, till det fartfyllda kafé där kurder och turkar möts över ett glas te och ett parti domino. Byn kallas ”lilla Sverige” för den har en

Olof Palmes park, en Olof Palmes gata, en svensk restaurang och en svensk resebyrå. I kontrast till den turkiska regeringsbyggnaden där inget händer är den här byn, får vi veta, känd för sina hårt arbetande invånare, varav många emigrerat till Sverige. Det krävs ingen noggrannare granskning för att avgöra vilken sida de svenska tittarna ska identifiera sig med.

”Efter den senaste korrupsionsskandalen befinner sig landets politiska ledning i ett kristillstånd och inga ansträngningar görs för att stoppa extremisterna. Men de flesta av landets medborgare tar situationen med ro. Här i staden K bor både kurder och turkar. Till skillnad från Turkiets sydöstra delar där mänskliga rättigheter kränks dagligen så präglas K av ett behagligt lugn. Centralkaféet är fullt av stadsbor; här möts kurder och turkar över ett glas te och ett parti domino. K kallas för ”lilla Sverige” för här finns en Olof Palmes park, en Olof Palmes gata, en svensk restaurang och en svensk resebyrå. K är känt för att ha hårt arbetande invånare, många av dem har emigrerat till Sverige.”

I det här reportaget är kurderna inte bara turkarnas problem, de angår även Sverige. Budskapet är också, enligt min mening, välbekant för den svenska publiken. Konflikter är resultatet av odemokratiska regeringars aggressivitet eller passivitet: om folket bara fick fortsätta sina flitiga liv skulle vanliga människor leva i harmoni.

Den unga, kurdiska kvinnan som är med i *BBC World*s reportage, på flykt på en båt med stumma, resignerade landsmän, kan ses som en symbol för flyktingarna som är en bestående del av europeisk historia och politik och flyktingströmmarna som ständigt utmanar de europeiska regeringarna. Hon kan ses som en symbol för statslösa offer som driver runt i ett hav av byråkrati. Vi känner sympati för henne men kan inte omedelbart identifiera oss med henne. Hon är utom räckhåll och drar till sig vår blick, men utan att dra in oss i en dialog. Kurderna i *Rapport* är aktörer snarare än subjekt som vi kan identifiera oss med eller åtminstone samtala med. Här finns det hopp, medan det bara fanns hopplöshet bland båtlasten med kurder.

För att tala med Barthes terminologi skulle jag, efter att ha granskat dessa reportage i en kontext av flera hundra andra reportage jag analyserat med den här metoden, vilja påstå att det är olika ”myter” som verkar i de brittiska och svenska programmen där flyktingarna skildras. BBC-myten handlar om oundviklighet. Det kommer alltid att finnas flyktingar,

det kommer alltid att finnas lidande, det är synd men man kan inte göra mycket åt det, särskilt inte någon som du som ser händelserna på avstånd.

SVT-myten handlar däremot om att de förtryckta alltid kan slå tillbaka och att en meningsfull kamp kan föras med pennan mot svärdet, av människor man kan identifiera sig med. Det är en myt i linje med den socialdemokratiska kulturen det svenska programmet länge verkat i.

Intrycket man får genom noggrann granskning av händelser som den med den unga kvinnan i båten, bekräftas av kvantitativ analys: *BBC World* hade en stor mängd opartiska/oengagerade inslag (allvetande reporter) där publiken tilltalades som objektiva observatörer som informerades "för att de skulle få veta". I *Rapport*, däremot, var det vanligare att tittaren placerades närmare de medverkande i ett reportage och tilltalades som någon som borde göra mer än att bara notera. Fler av temana i *BBC World*-reportagen handlade om det oundvikliga i lidande och konflikter. Guds göranden och omänskliga krafter figurerade flera gånger som förövare till olyckorna bakom nyhetsinslaget. I SVT-texter finns inte Guds göranden; lidande och/eller konflikter var inte oundvikliga och hade alltid mänskliga upphovsmän.

Slutsats

Varje bidrag till den här boken tar upp frågor på samma tema. En av dem är: vilka identiteter rör analysen? I det här kapitlet ges två svar, ett empiriskt och ett teoretiskt. Empiriskt fokuserar jag här på de europeiska identiteterna och/eller omformuleringen av nationella identiteter i en europeisk kontext. Teoretiskt sett angår däremot det narrativa angreppssättet alla typer av identitet, individuell och kollektiv, nationell, etnisk, klass och könstillhörighet.

I relation till detta står frågan om egenskaperna hos länken mellan individen och kollektivet. Återigen har frågan två svar och inget av dem är väl utvecklat här, men båda har sin relevans i kapitlet. Det första svaret tillhör den narrativa infallsvinkeln som problematiserar den enskilda forskarens förhållande till berättelserna hon försöker förklara och samhället dessa verkar i. Det andra svaret har samband med ett problem som diskuterats mycket inom mediaforskningen. Det har att göra med publikens mottagande,

sättet på vilket tittarna reagerar på journalisternas meningsskapande (föredragna tolkningar, dominerande undersökningsvar) och sätten på vilka de skiljer sig åt (motsatstolkningar, begreppsvärldar).

En tredje fråga har att göra med det intellektuella sällskap jag har när jag antar en narrativ infallsvinkel till identitetsstudierna. För många av idéerna – och själva det nyvaknade intresset för berättande – härrör från en rad postmoderna tänkare. Men i det diakroniska angreppssättet och ambitionen att kvantifiera ytliga drag hos ett stort antal nyhetsinslag samt i bemödandet om att uppnå resultat som är möjliga att verifiera och upprepa, är ambitionen mer positivistisk än postmodernistisk. Jag befarar därför att arbetet bakom detta kapitel är intellektuellt promiskuöst.